

EL LÈXIC JURÍDIC DELS JUTGES ÀRBITRES A LA VALÈNCIA DEL SEGLE XIV

Vicent Giménez-Chornet*

Maria Luisa Ribes-Valiente**

Resum

Dues sentències manuscrites dels àrbitres que actuen com a jutges per a resoldre les controvèrsies entre les parts, de 1385 i 1392, ens permeten analitzar el lèxic jurídic utilitzat. La investigació ha tingut com a objectiu identificar els vocables més rellevants de l'àmbit jurídic i l'ús de lèxic arcaic, per a entendre el seu significat en el context processal. Els textos manuscrits, malgrat les dificultats de la lletra gòtica cursiva, són una font essencial per a esbrinar l'ús i l'escriptura del lèxic català. Una vegada identificats els vocables, es fa una anàlisi etimològica d'aquests a fi de conèixer l'arrel llatina o grega i la pervivència o no de característiques llatines en la seua escriptura. Es conclou que hi ha paraules que conserven encara parts de l'arrel llatina i significats que en l'actualitat ja no són d'ús habitual.

Paraules clau: lèxic jurídic; segle XIV; àrbitres; etimologia.

THE LEGAL LEXICON OF THE ARBITRATION JUDGES IN THE VALENCIA OF THE 14TH CENTURY

Abstract

Two handwritten judgments of the arbitrators acting as judges to resolve disputes between the parties, from 1385 to 1392, allow us to analyse the legal lexicon used. The research has been aimed at identifying the most relevant vocables in the legal field and the use of archaic lexicon, to understand their meaning in the procedural context. Manuscript texts, despite the difficulties of the cursive Gothic letter, are an essential source for finding out the usage and writing of the Catalan lexicon. Once the vocables are identified, an etymological analysis of these is done in order to know the Latin or Greek root and the survival or otherwise of Latin characteristics in their writing. It is concluded that there are words that still preserve parts of the Latin root and meanings that are no longer in common use.

Keywords: legal lexicon; 14th century; arbitrators; etymological.

* Vicent Giménez-Chornet, professor titular d'Universitat, Universitat Politècnica de València. vigicho@har.upv.es

** Maria Luisa Ribes-Valiente, Unitat de Normalització Lingüística, Diputació de València. marisa.ribes@gmail.com

Citació recomanada: Giménez-Chornet, Vicent i Ribes-Valiente, Maria Luisa. (2021). El lèxic jurídic dels jutges àrbitres a la València del segle XIV. *Revista de Llengua i Dret, Journal of Language and Law*, 76, 236-249. <https://doi.org/10.2436/rld.i76.2021.3641>

Sumari

1 Introducció

2 Objectius i metodologia

3 Els jutges àrbitres

4 El lèxic en les sentències dels jutges àrbitres: glossari etimològic.

5 Conclusió

Referències:

Apèndix documental

Document 1

Document 2

1 Introducció

El català medieval, en els actes administratius i judicials, va conviure amb el llatí i, de vegades, va rebre interferències per part d'aquest (Gràcia Sahuquillo, 2005). A diferència de la Corona de Castella, que ben aviat va adoptar el romanç com a llengua vehicular, tant al Regne de València com al Principat de Catalunya i al Regne de Mallorca, el llatí estava present com a llenguatge culte i precís per als actes administratius, judicials i notariais. Especialment en els processos judicials on hi havia una declaració de testimonis, el català es va generalitzar, tal vegada davant la necessitat d'una comunicació eficaç entre els interlocutors: jutges, processats, parts o testimonis. Però, així i tot, com ocorria a la Reial Audiència valenciana, les sentències es redactaven en llatí. També en les actes notariais el llatí era molt predominant, encara que Pere IV va obligar a redactar en català sols els testaments¹ i, amb això, també els inventaris *post mortem* s'escriuen en romanç. La majoria dels formularis notariais forals registren els seus models en llatí.² L'estableixen en tot tipus de contractes mercantils, préstecs hipotecaris, cessions de poder, etc., i escassament descobrim capítols o contractes, com ara els matrimonials, en català.

La sentència és la part culminant d'un procés i en el cas dels jutges àrbitres la trobem expressada en català. Segle i mig després de la conquesta de les taifes andalusines i de la configuració del Regne de València, un notari va deixar testimoniatge de dues sentències dels jutges àrbitres redactades en romanç que ens il·lustren sobre l'ús del lèxic en un document eminentment jurídic, si bé enregistat per un notari.

Analitzar el context del lèxic d'aquestes sentències ens ajudarà a entendre la trajectòria evolutiva dels mots, comprendre els aspectes semàntics i albirar la permanència del seu ús o desaparició en l'exercici del llenguatge processal actual.

2 Objectius i metodologia

La redacció de la sentència dels àrbitres en català, generalment amb una exposició de motius escrita en llatí, permet analitzar el significat d'unes paraules i unes expressions del segle XVI en el seu context jurídic.

L'objectiu del present estudi és extraure els vocables més significatius del llenguatge jurídic registrat en dues sentències d'àrbitres manuscrites, confeccionar un glossari etimològic per a conèixer l'origen dels mots utilitzats en la baixa edat mitjana i identificar en quina mesura encara conserven l'arrel llatina o el seu significat llatí. El context de les sentències ens permet proposar el significat dels mots o les expressions en l'Administració de justícia.

La metodologia seguida ha estat la següent: analitzar la figura dels àrbitres des del dret comú (el dret romà que ha perviscut en el *Corpus Juris Civilis*) fins al dret foral valencià i els casos analitzats a Catalunya o València; transcriure les sentències, escrites en lletra gòtica cursiva (amb algunes dificultats per les abreviatures emprades pel notari que, de vegades, no ha seguit estrictament els estàndards de l'època, i pel *ductus* de les lletres, que no diferenciava clarament les lletres traçades); posteriorment identificar els vocables jurídics més rellevants d'aquestes sentències per la seua importància en el procés judicial o per la seua rellevància en l'arcaisme del mot. Una vegada seleccionats els mots o les expressions més significatius, per a efectuar l'anàlisi de la seua evolució etimològica, s'han consultat aquests mots en textos normatius de l'imperi romà, especialment en el *Corpus Juris Civilis*, després en estudis lingüístics i etimològics referents al llatí medieval, especialment en la magna obra de Du Cange. Tot seguit també s'ha investigat el seu ús en textos llatins de juristes valencians forals, encara que posteriors al segle XIV, però que ens permeten confirmar el significat del vocable, i finalment també s'han consultat els diccionaris de llatí o altres vocabularis i textos impresos entre el segle XVI i principi del XIX, més pròxims a la utilització dels vocables seleccionats, de manera que podem esbrinar els seus usos. També s'han revisat diccionaris etimològics i de consulta més actuals per tal de

1 Pere IV el Cerimoniós, de 1358: "Ordenam encara e fem fur nou que tots testaments o codicils o altres darreres voluntats... sien feyts, scrits, ordenants e dictats en romanç...". Fur, IX-XIX-20. Quan citem d'aquesta manera utilitzem l'edició dels furs recopilada per Colón, G., i García, A. (1980-1999).

2 El 1502 es va imprimir el *Formularium diuersorum contractuum et instrumentorum secundum praticanam et consuetudinem ciuitatis et regni Valentie*. València: Juan Jofré, 1502.

cercar i comparar els significats o cerciorar-nos que no hi eren, com l'obra de Coromines. Després d'aquestes investigacions s'ha proposat en cada mot o expressió l'arrel etimològica i el seu significat.

Considerem que el text de les sentències té valor per si mateix com a testimoniatge del vocabulari jurídic emprat en el segle XIV. L'afegim com a apèndix documental perquè el lector pugua conèixer i contrastar aquest vocabulari, ja que en alguns casos presenta unes particularitats diferents, que estudiem en el glossari, a les dels mots registrats en època de la impremta, a les darreries del segle XV. Aquesta diferència entre el mateix mot escrit i registrat manualment en el segle XIV i el registrat en les obres impreses segles després ha estat clau per a fer l'evolució etimològica, ja que la major part dels estudis etimològics es basen en textos impresos, que ja han deixat la seua empremta d'una ortografia de segles posteriors.

3 Els jutges àrbitres

La possibilitat que unes parts en conflicte podien acudir a unes persones que disposaven d'un sentit equilibrat de la justícia, perquè resolgueren les seues desavinences, ja estava present a Catalunya a les darreries de l'alta edat mitjana. Per exemple, l'abat Oliba (971?-1046) va exercir d'àrbitre entre les disputes de poderosos senyors feudals (Planas, 2017). Era freqüent també que els eclesiàstics, per la percepció que la població tenia d'aquests, que els veia com a persones justes, participaren com a jutges àrbitres. En el segle XIV, a la Cort de l'Oficialat del bisbe de Vic es conserven un bon nombre de processos realitzats per aquesta via de concòrdia (Castañé, 2004). A València, en el segle XV, el prestigi equànime de Lluís de Santàngel i de Gaspar Valleriola era reconegut quan els van elegir jutges àrbitres en la disputa entre els mercaders Bernat Alcanyís i Joan Oliver (Igual Luis, 2016).

La figura del jutge àrbitre prové del dret romà, que va conviure durant l'època medieval amb el dret foral com a dret comú, recopilat en el *Corpus Juris Civilis*. D'aquest compendi se'n van fer moltes edicions i glosses per eminents juristes. Segons aquest dret comú, acudir al jutge àrbitre era habitual en les disputes sobre les herències, especialment pel que fa al repartiment dels béns.³ En el Digest (un dels exemplars del *Corpus*), el llibre 4, títol VIII, està dedicat als jutges àrbitres i els assimila als responsables de resoldre compromisos, ja que els seus actes tenen valor de judici,⁴ i estan obligats a donar sentència, tant si hi ha una sola controvèrsia com si n'hi ha alguna més, totes les han de resoldre en la sentència.⁵

Amb la configuració jurídica del Regne de València, especialment fonamentada amb els furs i els privilegis (aquests últims com a text normatiu emanat per la cort reial mateixa), naix també una regulació dels jutges àrbitres. En els furs de Jaume I ja estava regulat que les parts es podien comprometre, sota una pena, a la sentència del jutge o jutges àrbitres elegits per elles; en el cas que una de les parts no acudira davant l'àrbitre, ni tampoc ho fera després de ser amonestada o citada tres vegades, o no acudira a oir la sentència, podria ser declarada culpable (Furs, Llibre II, Rúbrica XV, I). Un fur de Jaume I, que va provocar polèmica i diversos recursos judicials, permetia que després de la promulgació de la sentència, durant un període de cinc dies, si una de les parts rebutjava la sentència esmentada, sempre que les parts hagueren acordat prèviament aquesta possibilitat, llavors es podia trencar el compromís (Furs, Llibre II, Rúbrica XV, IV), per això, un fur de Pere IV de 1363 reafirma que, si hi ha un compromís a la sentència del jutge àrbitre, no es pot recórrer a altres tribunals:

[...] com per alguns sia remogut en dubte si los comprometents poden renunciar en lo compromés a recors de àrbitre de bon baró, e moltes vegades se sia sdeventgut que alguns hi ha recorregut, no contrastant que en lo

3 "Cum dicitur lex Falcidia locum habere, arbiter dari solet ad ineundam quantitatem bonorum; tametsi unus aliquid modicum fideicommissum persequatur, quae computation praejudicare non debet caeteris, qui ad arbitrum missi non sunt". *Corpus Juris Civilis*. Amsterdam: Ioannem Blaeu, 1664, vol. I, p. 646 [Quan es diu que té lloc la llei Falcidia se sol nomenar un àrbitre perquè taxe els béns, però si algú demana un fideïcomís de poca quantitat, el còmput d'aquell no ha de perjudicar els altres que no van comparèixer davant l'àrbitre]

4 "Compromissum act similitudinem judiciorum redigitur; et ad finiendas lites pertinet". Op. cit. *Corpus Juris Civilis*, p. 123. [El compromís és semblant a un judici, i li correspon acabar el plet]

5 "Dicere autem sententiam existimamus eum, qui ea mente quid pronuntiat, ut secundum id discedere eos a tota controversia velit. Sed si de pluribus rebus sit arbitrium receptum, nisi omnes controversias finierit, non videtur dicta sententia". Op. cit. *Corpus Juris Civilis*, p. 124. [Considerem que dona sentència aquell que pronuncia alguna cosa amb la intenció de voler apartar les parts de tota controvèrsia sobre ella. Però si l'àrbitre ho va ser de molts assumptes, no sembla que pronuncie sentència si no la dicta sobre totes les controvèrsies].

compromés hi haguessen renunciat, de la qual cosa se són seguides molts pleyts e discòrdies; per ço sie proveït e ordenat que si algun compromitent per qualsevol manera renunciara a recors de àrbitre de bon baró e per lo àrbitre o àrbitres o arbitradors sera donada sentència contra aquell, no puixa recórrer de aytal sentència a àrbitre de bon baró ne de qualsevol jutge (Furs, Llibre II, Rúbrica xv, v).

La sentència dictada pel jutge àrbitre era definitiva, no es podia recórrer en cap tribunal (Furs, Llibre II, Rúbrica xv, XII). Les dones no podien ser jutgesses àrbitres, ni de cap tipus de jutgesses, i si alguna persona s'haguera compromés a una dona per a resoldre la controvèrsia, sota una pena, i una de les parts no la vol complir, no està obligada a fer-ho (Furs, Llibre II, Rúbrica xv, II). Tampoc no podien ser àrbitres els menors de vint anys (Furs, Llibre II, Rúbrica xv, XIV), i els jutges ordinaris no podien fer compromisos (Furs, Llibre II, Rúbrica xv, VI).

Aquest tipus de judicis no disposa d'una infraestructura, com ara instal·lacions o secretaris, per això és habitual que siga davant un notari on es publique la sentència, o fins i tot es registre el procés judicial en el qual podien fer constar les citacions de les parts o la declaració de testimonis, tot i que la sentència també podia ser sols oral si estaven presents les parts (Furs, Llibre II, Rúbrica xv, VII), per la qual cosa no en quedava cap de registre. Si entre les parts no havien acordat un temps determinat perquè fora dictada la sentència, si les parts estaven al Regne de València, s'establí un període màxim de mig any, i si estaven fora, d'un any (Furs, Llibre II, Rúbrica xv, XIX). El 1338 un privilegi de Pere IV estableix que, si el jutge àrbitre havia cobrat pel seu treball, disposava de trenta dies per a dictar la sentència (Aureum Opus, 1515, p. 102v.).

4 El lèxic en les sentències dels jutges àrbitres: glossari etimològic.

“amigables compositors”: deriva del llatí *amicalis* i *compescuit*. El Digest,⁶ en el capítol inicial sobre *De Confirmatione*, fa referència al fet que en les lleis compreses en la codificació, tant en les Institucions com en el Digest, totes les causes que se segueixen han de ser resoltes per un jutge o davant *amicalis forma compescuit*. Per a Du Cange⁷ (1733) alguns glossadors usen *compescatio* derivat de *compesco*. Altres el deriven de *comperco* (Fabretti, 1858), tot i que *comperco et compesco idem sunt* (Martini, 1701, p. 182). Calepino (1534, col. 421) els considera d'una mateixa arrel: *compesco, is, compescuit*. En els formularis notariais es fa constar com *amicabilem compositorem electum* (Mussis, 1579, f. 222) i en el dret germànic es dona preeminència al concepte *amicabilem compositionem* (Thomasio, 1721) davant de l'àrbitre. Larramendi (1853) opina que del llatí *compositor* deriva el castellà *componedor*, que és un *pacificador* o *componedor de controversias*. Considerem que de *compesco* i el seu ús de *compescuit*, en el llatí del *Corpus Juris Civilis*, ha derivat en l'època medieval i moderna a l'adverbi *composite* (que significa tant *amb quietud* o *assossec*, com *composadament* o *amb ordre*), i a *composititius, a, um*, en el seu significat de poder acordar, o a *compositor*, que per a Du Cange és l'àrbitre que els litigants elegeixen per a resoldre les seues controvèrsies. Per aquesta raó el mot català *compositors* deriva de l'arrel *compos-*, i el definim com aquells que poden acordar una resolució en una controvèrsia entre unes parts en conflicte. El vocable *amigables* deriva del llatí *amico* en el sentit genèric d'amistat, de ben avinguts, però no identifica la persona amiga, i consta també en la variant *amicus*, com a *amicus compositum*. El significat d'*amigable* és el de 'ben avingut'. Els amigables compositors són persones ben avingudes elegides per les parts en controvèrsia per a resoldre el conflicte.

“apellats”: deriva del llatí *appello, as, avi, atum, are*, que significa 'cridar algú', 'anomenar', 'sol·licitar' o fins i tot 'citar a judici o recórrer a un tribunal superior'. En el llatí clàssic podem veure l'expressió *cridar/anomenar* en *et quum uno naturali nomini homines appellaremur* (i anomenant-se al principi a tots els homes amb un nom natural) (Digest, Llibre I, Títol 1, 4), o també amb el sentit de recórrer/apel·lar a un tribunal superior com veiem en *His cunabulis Praefectorum auctoritas initiata in tantum meruit augeri, ut appellari a Praefectis Praetorio non possit* ('L'autoritat que la Prefectura tingué en un principi va merèixer tant d'auge que no es podia apel·lar als Prefectes Pretorians') (Digest, Llibre 1, Títol 11, 11.1). En els nostres textos medievals es conserva el vocable *apellats*,

6 Citarem les obres del *Corpus Juris Civilis* (Digest, Còdex, etc.) de la forma tradicional, és a dir, indicant-ne obra, llibre, títol i apartat, excepte quan considerem escaient citar una edició concreta.

7 El glossari de Du Cange, un extens diccionari de vocables llatins, es va publicar per primera vegada, el primer volum, el 1733. Nosaltres farem referència a Du Cange quan citem un mot.

en el sentit de cridar algú/anomenar les persones en el procés judicial, i conserva les dues *pp*, derivat del vocable llatí. Coromines (1995) opina, a partir dels textos impresos, que la forma antiga era amb una sola *p*. Jurídicament el mot *appellats* el definim com el nomenament o la designació de les persones perquè consten en unes accions del procés judicial.

“*apposada*”: deriva del llatí *appono, is, osui, situm, nere*, o d’*appositus, a, um*, que significa ‘posar una cosa al costat d’una altra’, ‘assenyalar’, ‘acostar’ o ‘aplicar’. Per exemple *si quis legata, quibus dies apposita non esset* (si en alguns llegats/herències, en els quals no es va assenyalar/aplicar dia) (Digest, Llibre 35, Títol 1, 54). En els formularis notariais medievals podem trobar l’expressió *quod obligatio specialis hypothecae opposita in instrumento depositi operatur* (‘obligació d’hipoteca especial que està assenyada en l’operació/realització d’instrument de depòsit’). En el nostre text consta com «sots la pena en lo dit compromés *apposada*», en el sentit d’assenyada o aplicada. El significat jurídic d’*apposar* és el d’assenyalar o aplicar una cosa acordada per unes parts que tenen vinculació entre elles (l’acció d’estar juntes).

“*àrbitre*”, “*àrbitres*”: deriva del llatí *arbitrator* i d’*arbitror* o *arbiter, itri*. El Digest li dedica tot un títol, el “De receptis, qui arbitrium receperunt, ut sententiam dicant”. Per a Du Cange *arbitrator* està relacionat amb el jutge que, a més, va unit al complement conceptual d’*amicabilis compositor. arbitrum* es refereix al jutge (paraula genèrica) que administra justícia. Tanmateix, Elio Antonio de Nebrija la defineix com la sentència del jutge àrbitre, mentre que defineix la persona jutge com *arbiter* o *arbitrator*. També Pere Salas sols reconeix en el seu diccionari el vocable *arbiter* com la persona que jutja, de la qual derivaria *arbitratium, ii*, amb el significat d’‘allò que es compromet a l’arbitri del jutge’, i *arbitraratus* es referiria a la sentència que dicta l’àrbitre. Bas i Galceran també associa *arbitrorum* a la persona que té potestat i jurisdicció (*jurisdictio et potestas Arbitrorum*). A Castella, en l’explicació llatina de *Las Siete Partidas*, també s’associa *arbitrator* a la persona (*arbitratoris dicitur arbiter*, o *arbitrator potest sententiam clausam ferre*). El significat d’*àrbitre* o *àrbitres* és el de la persona que disposa de potestat cedida voluntàriament per acord de les parts en controvèrsia a fi que dicte una sentència que resolga les seues pretensions.

“*compromés*”: deriva del llatí *compromisse*, de *compromissum, i*. En el *Corpus Juris Civilis* es relaciona amb aquell que administra justícia com a àrbitre (*compromisse arbiter*). Aquest terme té relació semàntica amb el verb comprometre, de *compromittio, is*. Per a Du Cange (1723) el terme *compromissum* també està associat amb la sentència arbitral, entre uns litigants que han elegit un àrbitre amb facultat de tribunal per a dirimir plets. Per al valencià Pere Salas (1832) *compromissum* només té relació i significat amb el compromís que fan els litigants davant el jutge àrbitre, que pot sentenciar sense moltes despeses. En el Diccionari català-castellà (1839), el mot *compromís* deriva en alguns casos del llatí *compromissum*, i entre els seus diversos significats, ja molt actuals, estableix els antics, com la manera de deixar en mans d’un tercer la determinació d’alguna diferència o plet, o com el conveni entre litigants amb el qual es comprometen a pledejar davant els jutges àrbitres. En els furs redactats en llatí s’utilitza la forma *compromiserint* i, inusualment, *commititur*. En aquest darrer cas derivaria de *committere*, de *committo, is, isi, issum*, i tindria el significat d’encomanar alguna cosa a algú amb confiança. El significat de *compromés* és el d’un acte d’obligació d’acatar la sentència de l’àrbitre.

“*condempnat*”: deriva del llatí clàssic *condemno, as, avi, atum, are*, en el significat de ‘condemnar’. Per exemple, *si fideiussor conventus et condemnatus fuisset* (‘si el fiador fora concordat i condemnat’) (Digest, Llibre 2, Títol 15, 7), tot i que també és freqüent en el llatí clàssic emprar el mot *damnatus*, per exemple, *et qui capitali crimine damnatus est, non debat pro alio postulare* (aquell que per un delicte és condemnat a la pena capital no ha de reivindicar/advocar per un altre) (Digest, Llibre 3, Títol 1, 6). En l’època medieval s’usa *condemnatio* amb el sentit d’una multa pecuniària (Du Cange). En el català imprès es manté la forma, com també en el valencià dels manuscrits, de *condempnat*, com apareix en els furs valencians, “atorgam emperò al dit oficial que si serà condemnat, ques puixa appellar una vegada a nos solament” (fur de Jaume II, de 1301, en *Fori*, vol. II, fol. 1). El significat jurídic és el d’aquell que per una autoritat ha sigut sentenciat a complir una condemna per les seues infraccions o delictes.

- “duntaxat”: es un llatíisme, *duntaxat*, que el notari redacta sense cap abreviació llatina, i que té el significat de ‘solament’ o ‘únic’. El seu significat jurídic és el d’‘únicament’.
- “emologar/amologar”: deriva del grec *homologare* (Du Cange), ὁμολογέω [omologueo], que significa ‘convenir’, ‘acordar’, ‘capitular’, ‘reconéixer’, i passa al llatí medieval *homologus*, *a*, *um*, amb el seu significat de cosa igual, o que té els costats semblants. En una edició del Còdex, del *Corpus Juris Civilis*, quant a les sentències dels àrbitres s’especifica *scripturam requiri in arbitriis homologatione hinc colligitur* (‘en els arbitratges les escriptures requereixen ser homologades de forma col·legiada’) (Justinià, 1727, p. 130). En un comentari al dret canònic s’assenyala que també es requereix homologar les sentències dels àrbitres (*Ex hac igitur homologatione, sive expressa sive tacita*, ‘per tant, a partir d’aquesta homologació, tant tàcita com expressa’) (Canisius, 1649, p. 129). El significat jurídic, d’origen grec, és convenir entre els àrbitres un mateix acte.
- “enanctam”: possiblement deriva del mot llatí medieval *enactus*, que es refereix a un decret, una constitució o un acte (Du Cange), i s’usa, en els nostres documents, en el mateix context, davant l’expressió “donar e promulgar sentència”, com *enantar*. El seu significat jurídic és el d’iniciar un acte amb caràcter de decret.
- “enantaren”: Du Cange opina que el vocable llatí *enantare* significa procedir, mentre que el mot *enantamentum* és el procés mateix, en un entorn normatiu o jurídic. En castellà *enantare* significava, abans del segle xv, ‘andarán’, ‘procederán’ (Sánchez, & Pidal, 1864). En els furs aragonesos redactats en llatí consta com un mot similar *enantare* i *procedere*: *quod ipse Iustitia non possit enantare vel procedere*, concretament en un fur aragonés de Pere IV de 1372 (Furos, 1576). Si bé en alguns textos impresos valencians la paraula *enant* equival a *davant* o *d’ací endavant*, aquest no deriva del llatí *enantare*, sinó d’*in* (preposició d’acusatiu) i *ante* (adverbi), i el troben, per exemple, tractant el dret de dot, en «mas del primer any a enant si hom no la paga de el eixovar, tots los fruits de els béns que foren del marit sien seus» (Bas i Galceran, 1762, p. 583). També trobem *enantare* amb l’acció d’iniciar, en el context jurídic, *et unumquemque ipsorum enantare fecere processus tam super cuasis criminalibus quam civilibus* (Bofarull, 1868, p. 413). El significat jurídic del mot *enantar* és el de ‘procedir’ o ‘iniciar una acció en un procediment judicial’.
- “inhibició”: deriva del llatí *inhibeo*, *es*, *bui*, *bitum*, *bere*, amb el significat d’acció o efecte d’inhibir, de recular, d’aturar o tirar cap enrere’. En el llatí clàssic el trobem en casos d’inhibició de creditors, *et eo modo tui creditoris exactionem contra eum inhibere* (‘i que d’aquesta manera l’exacció del teu creditor la inhibisques contra ell’) (Còdex, Llibre VIII, Títol 42, 3). En el català medieval s’ha mantingut el vocable *inhibició*, tant en els textos manuscrits com en els impresos. En les Corts Valencianes de Ferran II, de 1510, es fa ús del concepte *inhibició*: «com per privilegis Reals lo port, e carregador de la vila de Cullera sia de la vostra ciutat de València, e jurats de aquella, en axí que de inhibició, e licència alguna del dit port no sen pot entrametre persona alguna, com lo dit carregador, e port, per virtut dels dits privilegis sien stats transportats en la ciutat de València». En el text de la sentència dels àrbitres la paraula *inhibició* va acompanyada de *manament*. El significat jurídic d’*inhibició* és el de la facultat legal d’incompetència en un assumpte.
- “judiciatura”: deriva de la forma verbal llatina *judico*, *judicas*, *judicavi*, *judicatum*, *judicare*, que significa ‘examinar judicialment’, ‘jutjar’ o ‘decidir’, i de la qual prové, també, el vocable *judicatio*, *onis*, com a *judicatura*, i també *judicium*, *i*, que significa ‘judici’ o ‘la facultat de jutjar’. En el llatí clàssic trobem expressions com *et voluntate iudicum magis* (i a voluntat de l’alt jutge) (Digest, *De Conceptione Digestorum*, 17), o *res iudicata dicitur, quae finem controversiarum pronuntiatione iudicis accepit, quod vel condemnatione, vel absoluteione contingit* (‘es diu que una cosa està jutjada quan el jutge pronuncia una sentència que posa fi al plet, bé siga condemnatòria o absolutòria’) (Digest, Llibre 42, Títol 1, 1). Du Cange suggereix una procedència grega, de δικάσιον [dikasirion], que considerem que està relacionada amb δικαστήριον [dikasteriòn] que significa ‘el lloc o tribunal de justícia’, o també que pot vindre de δικαστικός [dikastikós] que significa ‘referent als jutges’, ‘judicial’. Per a l’època medieval, també segons Du Cange, el mot llatí *judicatura* pot tindre els significats de dignitat del jutge, de la seua jurisdicció, lloc on s’administra la justícia, l’acció judicial,

el districte judicial o que prové d'una decisió judicial. El significat jurídic de *judiciatura* és el del 'procediment judicial que ha resolt una controvèrsia entre els litigants'.

“legir”: les parts en controvèrsia estaven obligades a oir la sentència dels àrbitres, per la qual cosa era fonamental que aquesta fora llegida com a forma de comunicar als litigants el seu contingut o resolució. *Legir*, actualment *llegir*, deriva del llatí *lego, legis, legi, lectum, legere*. En els textos medievals valencians que hem estudiat encara es conserva el mot amb una sola *l*. En alguns casos *legere* també significa ‘ensenyar’. La part comunicativa de *llegir* la trobem en l'expressió *legere auderet*. El significat jurídic de *legir/llegir* és el de ‘comunicar en veu alta un dictamen perquè les parts interessades el puguem oir’. Era una de les parts més importants del procés judicial, ja que en els casos d'arbitratges orals era l'única vegada que es podia conèixer la sentència. En l'àmbit notarial era bastant comú fer lectura dels testaments per a comunicar la darrera voluntat als hereus, cosa que encara es manté.

“promulgada”: deriva del llatí *promulgo, as, avi, atum, are*, amb el seu significat genèric de publicar. En els textos del llatí clàssic podem trobar expressions com *constitutione promulgata* (‘constitucions publicades’), *decisione promulgata* o *promulgatum institutionum* (totes elles en les *Institutionum del Corpus Juris Civilis*). L'ús de *promulgar* en els textos valencians medievals és el de ‘comunicar un fet en un context més solemne, el d'algué que té potestat o autoritat, i que tothom ha de complir’. El mot es forma de la composició *pro* i *mulgo*. *Mulgo*, de *mulgo, as, are, a*, significa també ‘publicar’, i *pro*, que significa, entre d'altres, ‘l'acció d'anar cap endavant’, i de la qual han derivat les paraules *proclamar, prosseguir* o *prolongar*. En aquest sentit el significat de *promulgar* en el llenguatge jurídic dels àrbitres és el de ‘publicar per primera vegada, amb els requisits formals, la resolució o el dictamen aprovat i emanat per aquells que posseeixen autoritat’, i té valor legal.

“publicar”: en el llatí clàssic per a donar a conèixer una llei es recorria al verb *laudo, as, avi, atum, are*, per exemple, *lex Falcidia lata est* (Digest, Llibre 35, Títol 2), i també s'usava *promulgo, as, avi, atum, are*, com per exemple en *Leges alias sine promulgatione sustulit, alias, ut tolleret promulgatas, promulgavit* (Ciceró, 1724, p. 3084) o *et hoc ita promulgatum est a Divo Severo et Antonino* (Digest, Llibre 27, Títol 1, 9) o fins i tot s'utilitzava *aperio, is, rui, ertum, rire*, en el sentit de donar a conèixer, manifestar, anunciar o exposar, en el cas de nomenaments de tutors en un testament *ubi non apertarum tabularum tempus inspici debet* (en tal cas no es mirarà el temps en què es van publicar/anunciar) (Digest, Llibre 27, Títol 1, 31.1), i sols en el llatí medieval i actual per a indicar l'acció de publicar s'empra *publico, as, avi, atum, are*. El verb *publicar*, així com el llatí *publico*, com a acció de fer públic, provenen de *publicus, a, um*, en el significat de ‘comú, per a tot el poble’, com *re publica* (‘cosa pública’) o *publica tributa* (‘impostos públics’). En època medieval era força utilitzat pels notaris, en el sentit de donar fe dels actes i realitzar escriptures públiques (*et quolibet eorum publicum instrumentum seu publica instrumenta, et seu publicas scripturas per quemcumquo*). En l'aspecte jurídic el significat de *publicar* és ‘fer patent una cosa a tothom’. En el nostre cas de la sentència dels àrbitres és ‘donar a conèixer el fet més enllà de les persones litigants’. Per això hi ha un registre notarial de la sentència.

“translat”: deriva del verb *transfero, transferre, transtuli, translatum*, amb el significat de ‘traslladar’, ‘transferir’. En el llatí clàssic podem trobar expressions com *dominium translatum* (‘transferència de domini’), *usurpatione translatum* (‘usurpació transferida’) en el *Corpus Juris Civilis*. Du Cange li dona el significat de ‘còpia’. En el llatí modern català tenim exemples com *titulo venditione translatum* (‘transferir venda de títol’) (Bas i Galceran, 1762, p. 479). D'altra banda, també s'utilitza el concepte de *trasllat* com el d'una còpia amb valor d'autenticitat legal com l'original, *hoc est translatum fideliter sumptum* (‘açò és una còpia fidedigna’) (*Ferdinandus ij rex*, segle XVI). El significat jurídic de *translat/trasllat* és el de ‘facilitar una còpia fidedigna amb el mateix valor legal que l'original’.

“vodament”: possiblement deriva del llatí medieval *vodum*, que significa ‘fossa’ (Du Cange). En el nostre document es registra al costat de l'acció d'inhibir, en el sentit d'impedir o ser incompetent. El

vodament possiblement té relació amb la fossa que impedeix accedir a la fortalesa. El significat jurídic de *vodament* seria el d'impediment en una acció'.

5 Conclusió

El fet d'acudir a unes persones perquè feren d'àrbitres en les controvèrsies entre unes parts ja estava reglamentat en la societat romana, especialment en els conflictes generats per la interpretació d'una herència o per la curatela o tutela dels menors. La seua denominació era simplement *àrbitres*, i actuaven com a veritables jutges, tot i que en la literatura recent de vegades se'ls anomena *jutges àrbitres*. La legislació foral valenciana arreplega la tradició romana i manté la figura institucional dels àrbitres, que permet que unes parts en conflicte confien i acaten la decisió de dues persones que els litigants han designat per a resoldre les seues diferències. L'activitat dels àrbitres és quasi de caràcter privat, ja que no hi ha una organització o una entitat de caràcter públic permanent arrelada en un lloc, com podria ser qualsevol tribunal de justícia foral (com el Tribunal de Justícia, o del Governador, o de la Reial Audiència, etc.) que disposava d'una seu, o d'una estructura organitzativa, però perquè els actes i les resolucions dels àrbitres aconseguiren les garanties de la *Res Publica*, especialment la sentència, aquesta havia d'estar registrada davant un notari. Si bé en el procediment processal l'argumentació, o altres tràmits, voluntàriament els podien registrar en llatí, una llengua culta tan important a Catalunya i València, la sentència sí que s'havia d'expressar en català, a fi que les parts en conflicte tingueren una total comprensió de la decisió dels àrbitres. La sentència era la part culminant del procés judicial, i no podia ser apel·lada a cap tribunal ni al rei.

El català jurídic manuscrit medieval del segle XIV conserva algunes arrels derivades del llatí, que en els textos impresos, a partir del segle XVI, s'han simplificat, com ara *appellats*, que és substituïda per *apellats*, o *apposada* per *apogada*. També manté algun llatíisme, com *duntaxat*, i paraules amb una arrel llatina que han deixat d'estar vigents, com és el cas de *vodament*.

L'anàlisi etimològica dels vocables jurídic més rellevants de les sentències dels àrbitres ens ha permès comprendre més clarament el seu significat en el context d'una resolució judicial. D'altra banda, hem comprovat que moltes d'aquestes paraules han perdurat en el temps i han arribat vives als nostres dies, sobretot en els àmbits legal i judicial, tant en els formularis com en les qüestions judicials, notarials, etc., i fins i tot amb la mateixa forma i el mateix significat o un de similar.

Referències:

- Aureum opus regalium priuilegiorum ciuitatis et regni Valentie*. València: arte et industria ... Didaci de Gumiel, 1515.
- Bas, Nicolás. (1762). *Theatrum jurisprudentiae forensis Valentinae romanorum juri*. València: Ex Officina Josephi Stephani Dolz, vol. II.
- Bofarull, Manuel de. (1868). *Proceso contra el último conde de Urgel y su familia*. Barcelona: en la Imprenta del Archivo, CODOIN, Tomo XXXVI.
- Calepino, Ambrogio. (1534). *Lexicon*. París: Christianus Wechelus.
- Canisius, Henricus. (1649). *Opera quae de jure canonico*. Lovaina: Andreae Bouveti.
- Ciceró, Marc Tul·li. (1724). *Opera*. Amsterdam: Apud Rod. & Gerh. Wetstenios.
- Colón, Germà i Garcia, Arcadi. (1980-1999). *Furs de València*. Barcelona: Barcino, 8 vol.
- Coromines, Joan (1995). *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana, I, A - Bl*. Barcelona: Curial Ed. Catalanes.
- Corpus Juris Civilis*. Amsterdam: Ioannem Blaeu, 1664, Vol. I.
- Cots, Albert. (2004). [Jutges eclesiàstics i processos en el bisbat de Vic, 1269-1399](#). Dins *Ausa*, 445-477.

- Diccionari català-castellà-llatí-francès-italià, per una societat de catalans.* (1839). Barcelona: en la impremta de Joseph Tornet.
- Du Cange, Carolo i Dufreene, Domino. (1733). *Glossarium ad scriptores mediae et infimae latinitatis*. París: Sub Oliva Caroli Osmont.
- Fabretti, Ariodantis. (1858). *Glossarium Italicum*. Torí: Ex Officina Regia.
- Ferdinandus ij rex, hoc est translatum fideliter sumptum Barchinone.* s/l: s/d [principi segle XVI]
- Ferran, Elisabet. (2017). L'abat Oliba, personatge i conflicte. *Revista de Dret Històric Català*, 16, 137-150. DOI: 10.2436/20.3004.01.106
- Fori Regni Valentiae.* (1548). València: arte ac industria experti viri Ioannis de Mey.
- Formularium diuersorum contractuum et instrumentorum secundum praticanam et consuetudinem ciuitatis et regni Valentie.* València: Juan Jofré, 1502.
- Fueros y observancias de las costumbres escriptas del Reyno de Aragon.* (1576). Zaragoza: Empremta de G. Dixar.
- Gracia, Teresa i Quetglas, Pere Joan. (2005). Interferències del llatí medieval en la formació del lèxic romànic. *Archivum Latinitatis Medii Aevi-Bulletin du Cange (ALMA)*, p. 207-214.
- Igual, David. (2016). La formación de los mercaderes cristianos en el Mediterráneo occidental (siglos XIV-XV). *Expertise et valeur des choses au Moyen Âge. II*. Madrid: Casa de Velázquez, p. 85-100.
- Justinià. (1727). Codicis. En *Copus Juris Civilis Romani: in quo institutiones, digesta ad codicem*. Anvers: Typis Joannis Baptistae Verdussen.
- Larramendi, Manuel de. (1853). *Diccionario trilingüe Castellano, Bascuence y Latín*. San Sebastián: Don Pio de Zuazua.
- Martini, Matthiae. (1701). *Lexicon philologicum*. Amsterdam: apud Joannem Ludovicum de Lome.
- Mussis, Petrus D. (1579). *Formularium instrumentorum*. Venècia: Apud Alessandrum Griffium.
- Nebrija, Antonio Elio. (1600). *Grammatici chronographi regii dictionarium latinum hispanica explanation...* Antequera: In aedibus D. Agustini Antonii Nebrissensis.
- Quinta partida.* (1610). Madrid: en casa de Iuan Hasrey.
- Salas, Petri de. (1832). *Compendium latino-hispanum*. Barcelona: ex Tipographia Sierra ac Martí.
- Sánchez, Tomás Antonio i Pidal, Pedro José. (1864). *Poetas castellanos anteriores al siglo XV*. Madrid: Rivadeneyra.
- Thomasio, Christiano. (1721). *Dissertatio inauguralis juridica de protractione iustitiae per amicabilem compositionem partium litigantium a iudice tentandam*. Magdeburg: Literis Salfeldianis.

Apèndix documental

Document 1

1385, juny, 14. València. *Sentència dels àrbitres en Jaume Feliu i n'Eximeno Sànchez sobre la controvèrsia entre en Bernat Martí i n'Antoni Bosch sobre tallar moltó*. Arxiu de Protocols del Corpus Cristi, Notari Miquel Arbúcies, núm. 975, sense foliar.

E fermat lo dit compromés encontinent los dits en Bernat Martí e N'Anthoni Bosch presentaren lo dit compromés als dits honrats e discrets en Jacme Feliu e N'Eximeno Sànchez, notaris àrbitres arbitradors e amigables composadors, e per mi Miguel Arbucies, notari per auctoritat real, qui lo dit compromés reebut havia legir e publicar ferem.

E presentat lo dit compromés en continent, los dits honrats àrbitres dixeren que reebien lo dit compromés per reverència de les dites parts. E que eren appellats fer e ensequir ço que per justícies àrbitres ésser fahedor.

E post modum vero die veneris hora vesperorum vel quasi intitulata II mensis junii. Anno a Nativitate Domini MCCCLXXX quinto. Los dits honrats àrbitres / arbitradors e amigables composadors manaren a les dites parts que d'ací a dilluns primer vinent haguessen portat cascuna d'[aque]lles dos florins d'or comuns d'Aragó per salari de la sentència en lo present fet promulgadora. E açò sots la pena en lo dit compromés apposada.

E en après dimecres, en hora de vespres, *vel quasi intitulata XIII mensis junii anno a Nativitate Domini MCCCLXXXV*, dovant los dits honrats en Jacme Feliu e N'Eximeno Sànchez, àrbitres arbitradors desús dits, Comparech lo dit N'Anthoni Bosch d'una part e en Francesch Tarragona, notari procurador del dit en Bernat Martí, appellats de hoir sentència en lo present fet si promulgada e donada los fos.

E encontinent, los dits honrats àrbitres arbitradors dessús dits, instats i requirents les dites parts, enantaren donar e promulgar sentència en lo present fet en la forma següent

Ihesus (†) Xristi

On nos en Jacme Feliu e N'Eximeno Sànchez, notaris e ciutadans de València, àrbitres arbitradors i amigables composadors, qui desús vist, primerament e abans lo compromés per les dites parts en nos fet e lo poder en aquell a nos atribuït e donat vist *ulterius* lo procés principal entre les dites parts, acurat davant l'onrat lo batle general e signants les deposicions dels testimonis per part del dit N'Anthoni Bosch e en après la sentència o pronunciació feta per lo dit honrat lochtinent de batle en la qual, *inter alia*, és stat pronunciat lo dit en Bernat Martí ésser condepnat en los dapnatges e interesos sostenguts per lo dit N'Anthoni Bosch per lo vodament e inibició que a aquell serà en no tallar moltó, segons en la dita sentència o pronunciació del dit honrat batle sots *calendarium de XXII aprilis anno a nativitate Domini MCCCLXXX quinto*, seran les dites [parts] largament són contengudes vist *et caetera* que nos dits àrbitres arbitradors qui desús sobre los dits dapnatges e interesos sostenguts per lo dit N'Anthoni Bosch, havent reebuda informació de testimonis d'una paraul[a] de carnicers e sperts en lo ofici de carnicer exsequint la dita ~~sentència~~ pronunciació del dit honrat lochtinent de batle, en la qual és pronunciat que sobre los dits dapnantges fos reebuda summària infor[mació] / de testimonis em per amor d'açò eligint mes via d'amigable composició que rigor de dret, sehents en [...]h abte e convenient de jutgar desús havent denant nostres hulls e los sants evangelis d'aquell, davant nos possats per ço que'l nostre juhí arbitració, composició e avinença proeescha de la faç de aquell haud acord e deliberació sobre lo present fet ab l'onrat micer Anthoni Dalagó, licenciat en leys e habitador de la dita ciutat, asesor nostre reebut en lo present feyt. Enantament publicar sentència e arbitració entre les dites parts en la forma següent. Attenent que clarament consta per la sentència del dit honrat lochtinent de batle lo dit en Bernat Martí ésser condepnat en los dapnatges e interesos sostenguts per lo dit N'Anthoni Bosch, en ço que lo dit N'Anthoni Bosc no ha pogut tallar moltó en les dites taules sobre los quals dampnatges fou manat ésser rebuda sumaria informació de testimonis. Attenents per nos ésser reebuda la dita informació de testimonis per la qual havem atrobat per que lo dit manament o inibició fet al dit N'Anthoni Bosch, aquell dit N'Anthoni hauria sostengut de dampnantges e interesos pujants o sumants a xv lliures de reals e pus per tal moguts per les dites rahons e altres composant e avinent les dites parts, manam, declaram, sentenciam e arbitram que per los dits dans e interesos sostenguts per lo dit N'Anthoni Bosch sien donades e liurades al dit ~~en Bernat Martí~~ N'Anthoni Bosch per lo dit en Bernat Martí, x lliures de reals. Ítem, d'altra part x *solidos*, los quals lo dit N'Antoni Bosch

ha bestrets e pagats per lo salari pertanyent a pagar al dit en Bernat Martí per la judicatura de la present sentència, en les quals quantitats donadores e pagadores per lo dit en Bernat Martí, absent, e en Francesch Tarragona, procurador de aquell, present, al dit N' Antoni Bosch ab aquesta present sentència condepnam d'ací a un mes primer vinent, sots la pena en lo compromés contenguda. Empero, volem que lo dit en Bernat Martí haja o puga haver retenció vers si de huitanta *solidos*, los quals lo dit N' Anthoni Bosch a aquell ha apagar de la / resta del loguer de les dites taules. E manam encara, sots la dita pena en lo dit compromés contenguda, que les dites parts sien tengudes de emologar la present sentència encontinent que lesca los serà. E encara manam e volem per bé, pau e concòrdia de les dites parts que totes e qualsevol qüestions, enantaments e actes fets per la dita rahó sien nulles cases e vans e que aquells sien tenguts de cancellar *cum effectu* en poder de qualsevol jutges o corts d'aquells com requests ne seran *vicisim*, çò és, la una part de la altra *vol e quer* sobre totes altres qüestions que la una part contra l'altra poguesen mo[...] o intemptar de tot lo temps passat tro lo present dia de hui imosem a les dites parts tament perdurable absolventes *ex causa* cascuna de les dites parts de les mesions del present escrit *latus* sentència present lo dit N' Anthoni Bosch e en Francesch Tarragona en lo dit *nomine die mercurii XIII mensis junii, anno a Nativitate Domini MCCCLXXXV*.

S[ignum]yals dels honrats en Jacme Feliu e N' Eximeno Sànxez, àrbitres arbitradors desús dits, qui la desús dita sentència donaren e promu[lg]aren.

Presentis testimonis foren a la promulgació e dació de la dita sentència los discrets en Guillem Calasanç e en Fernando Sala, notaris, ciutadans de València.

E promulgada la dita sentència en continent lo dit Anthoni Bosch loa e amologa la dita sentència com aquella *ad plenum* li fos le[...]

Presentis testimonis los desús pròxim dits.

Signum

Document 2

1392, setembre, 4. *Sentència dels àrbitres en Bertomeu Cerdà i en Jaume Ros sobre la controvèrsia entre en Francesc Malet i l'honrat Guerau de Castellvert referent a la possessió d'una alqueria*. Arxiu de Protocols del Corpus Cristi, Notari Miquel Arbúcies, núm. 977, sense foliar.

Es feta fe de les sobredites procuracions en continent los dits honrats àrbitres arbitradors qui *supra* enantaren donar e promulgar sentència en e sobre lo dit fet en la forma següent:

On nos en Berthomeu Cerdà e en Jacme Ros, *notariis* e ciutadans de València, àrbitres e arbitradors sobredits. Vist primerament e abans lo compromés en nos fet per les parts sobredites e lo poder en aquell a nos atribuït e donat. Vist enaprés un procés accitat entre les dites parts davant l'onrat en Vicent Cedrelles, justícia de la ciutat sobredita en lo civil, començat a XI dies del mes de març de l'any present noranta dos, per lo qual appar que libell o demanda fon proposada per en Jacme de Sent Vicent, notari procurador de l'honrat en Francesch Malet sobre dit, contra lo dit honrat en Guerau de Castellvert, axí com a senyor e/o detenedor e possehidor d'una alqueria situada en terme de Riola, orta de València, confrontada e limictada en la dita [de]manda, e encara per rahó de ccc *solidos* de violarii, los quals era affermat que eren carregats e fahia la universitat d'Azaneta, los quals béns *quod* foren del honrat en Pere Malet, cavaller, pare del dit en Francesch e açò dem[...] nava per acció ypothecària, la qual pretenia a aquell pertanyent per una carta de donació de [x]xx mil *solidos* reals de València a aquell dit en Francesch feta per lo dit pare seu, *quondam*, los b[é]ns del qual pretenia ésser legítimament descusses. Vistes enaprés diverses exempcions, rahons e defensions proposades per part del dit honrat en Guerau de Castellvert, en special, sots *calendarii* de dijous xxviii de març de l'any present, per les quals [...] lo dit] en Guerau se defenia affermant que dels dits xxx mil *solidos* [...] dit honrat en Francesch seria stat pagat e satisfet com en paga d'aquells li seria stat alienat lo loch de Rochafort, segons per la dita carta de [...] de donació appar, lo qual enaprés la donació, ans emperò de la dita demanda ypothecaria *rei vindicationem* ha demanat al honrat en Bernat Malet, germà [...] a V dies de setembre, any MCCCLXXXV, en la Cort civil. E per ço, [...] lo dit en Guerau posseeix la dita alqueria per títol just de XXI anys, e [...] / a ençà per sentència arbitral donada entre aquell e muller su[a] d'una part e lo dit honrat en Bernat Malet, ladonchs tudor del dit en Francesch, menor, hereu del dit honrat mossén en Pere Malet, hereu del honrar en

Perico Malet, *quondam*, de la part altra, e ab bona fe sens alguna interrupció e per ço allega tres excepcions [e] beneficis. Primerament que'l dit en Francesch és tengut d'evincto al dit en Guerau. Ítem, que alienant la dita alqueria és vist consentir en la dita alienació e haud perdut lo dret si alcun havia en aquella. Ítem és segur per prescripció legítima. Enaprés en la fi de les dites exempcions prop[osa] demanda de recovenció de cinch milia *solidos* de la pena del dit compromés, per vigor del qual fo ajudada la dita alqueria e altres béns con[tra] lo dit en Francesch, lo qual és affermat ésser encorregut en la pena sobredita. Vistes enaprés altres exempcions proposades per en Pere Doluja, notari procurador del dit en Guerau, en lo dit nom, a xxvi dies d'abril del any present, per les quals appar ésser allegat que'l dit en Francesch no ha dret de demanar com a aquell sia stat satisfet dels dits xxx mil *solidos* per lo dit honrat en Bernat Malet, ço és, que entre aquells seria stada feta transacció, composició e avinença de la qüestió e demanda sobredita, per la qual lo dit en Francesch demanava al dit en Bernat Malet lo dit loch de Rochafort com a proprii, segons dit és, ço és, que per tot dret e acció que al dit en Francesch pertangués, per la rahó sobredita, lo dit honrat en Bernat Malet hauria donat a aquell e satisfet [...] a saber d'una alqueria sua, situada en terme de Ruçafa, e de certa part del seu alberch, situat en la parròquia de Sant Thomàs, e de cc *solidos* de violarii, los quals fahia micer Ramon Vidal. En axí que per rahó de la dita transacció tota acció e qüestió cessàs entre aquells e fos finida e extincta. Vistes en après altres exempcions proposades en altra part del procés. E les satisfaccions e rahons diverses proposades per part del dit en Francesch a foragitar les dites exempcions e rahons. Vist enaprés los testimonis per cascuna de les dites parts en lo dit feyt afundar lur intenció e provar produïts e donats axí en les demanda rahons, exempcions e defensions com en les objeccions e corroboracions e les cartes públiques e scriptures autèntiques e altres en lo present feyt [pro]duïdes per cascuna de les dites parts. Vist finalment tot ço que en lo [pre]sent feyt fa aveure e regoneixer e haud colloqui e parlament ab / cascuna de les dites parts. Elegints més via d'àrbitres arbitradors e amigables composadors que rigor de dret seents en loch apte e covinent de jutgar Déu havent devant nostres ulls e los sants evangelis d'aquell devant nos posats per ço que mils vegam e seguiscam justícia e equitat enantam a donar e promulgar sentència en lo dit feyt en la fo[rma] [se]güent.

Attenents per lectura tenor e continència del dit procés e al [...] provades clarament les exempcions e defensions del dit honrat en Guerau de Castellvert en los dits noms, e axí provades, excloure e foragitar de tot en tot la demanda ypothecària per lo dit honrat en Francesch Malet, e coses en aquella contengudes. Per tal, ab la present sentència per dit e lahor arbitri e amigable composició e per tot aquell poder que a nos és atorgat, absolvem lo dit honrat en Guerau de Castellvert en los dits noms senyor e/o detenedor e posseïdor de la dita alqueria de la dita demanda ypothecària contra aquell proposada, com en la dita alqueria e violarii o preu d'aquella algun dret o acció no pertanga al dit en Francesch Malet per causa de la dita demanda ypothecària *duntaxat* declaran, arbitram e jutjan la dita ypothecària demanda no procehir o haver loch en los béns en e per aquella demanats contra lo dit en Guerau per les causes en les dites excepcions allegades, les quals són tals que de tot en tot foragiten la dita demanda ypothecària. Imposan al dit en Francesch Malet sobre la dita demanda ypothecària dels dits xxx mil *solidos duntaxat* silenci perpetu. E encara absolvem *ex causa* la una part e l'altra de les messions feytes en lo dit pleyt e qüestió imposam a aquelles callament perdura[ble]. Et totes les dites coses e sengles *singula singulis* referendo manam ésser t[en]gudes e observades per les dites parts sots la pena en lo dit compromés apposada e contenguda *latus* sentència per los dits honrats àrbitres en lo obrador de la scrivania del dit en Berthomeu Cerdà, presents ~~les de~~ los [...] en Pere Doluja e en Jacme de Sanct Vicent en los dits nonas die[...] íma *mensis septembris, anno a Nativitate Domini millesimo CCC no[na] gesimo secundo*. Sen[signum]yals dels honrats en Berthomeu Cerdà e d'en Jacme Ros, àrbitres arbitradors dessús dits. Qui la dita sentència donaren, promulgaren e loaren.

Presentis testimonis foren convocants e appellats a la promulgació e dació de la [...] sentència los discrets en Vicent Queralt, en Pere Vinyet e en Ilarii de Calata[yud], ciutadans de València / *Subsequenter Vo die sabbati XIII setembris dicti anni*. Los dits en Berthomeu Cerdà e en Jacme Ros, àrbitres e arbitradors sobredits, en hora de prima constituïts e concordants en presència de mi, notari e testimonis davall scrits, a les co[s]es davall scrites appellats, dixeran que com lo poder a aquells atorgat per les [dites] parts en lo dit compromés duràs e sestenes tro en hora de vespres del present dia en lo qual era atorgat a aquells poder de pronunciar e difinir e arbitrar en una pronunciació o moltes per tal e *ex causa* arbitraren e per amigable composició declaren e pronuncien e per causa que'ls testimonis produïts e donats per part del dit en Guerau de Castellvert en lo dit feyt tocants, los testimonis e deposició de l'honrat N'Esteve Cubells *duntaxat* e sens pus en les objeccions proposades per lo dit en Guerau contra los testimonis produïts per l'altra part contra lo dit N'Esteve Cubells

fossen publicats e anassen e fossen hauts de present per publicats, los quals pronunciaren e manaren ésser continuats après la present pronunciació per lo notari del present feyt e donat translat d'aquells a les dites parts e a cascuna d'aquelles si lon volran. E les dites coses manaren ésser servades per cascuna de les dites parts, sots la pena en lo dit compromés apposada e continguda.

Presentes per testimonis foren a les dites coses convocats lo discret en Johan Sala, notari, e N'Andreu de Puigmigà, correger. Ciutadans de València.